

MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİNDE SİYASAL PARTİ ADAYLARININ TESPİTİ

Yrd.Doç.Dr. M. Tevfik GÜLSOY*

GİRİŞ

Demokrasilerde iktidarın halka dayanması ve halkın iktidarın oluşumuna etkin olarak katılımı seçimler yoluyla gerçekleşmektedir. İktidarın halka dayanması seçimle olurken, onun gerçek iradesinin oluşumu son derece önemlidir. Bunun için, oy hakkına sahip olanların sandık başına giderek tercihlerini belirlemelerine yönelik en uygun ortamın yaratılması zorunludur. Nitekim demokratik seçimlere egemen olması gereken periyodiklik, serbestlik, yarışmacılık gibi ilkeler de bunu sağlamaya yöneliktir. Demokratik ilkelere dayanmak suretiyle yapılacak bir seçimin sonucunda ortaya çıkacak irade de, bizi halkın iradesi olma gerçeğine o derecede yaklaştıracaktır.

Halkın iradesinin belirlenmesi, oyların ne şekilde değerlendirileceği sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bunun için, oyların değerlendirilmesine ilişkin sistemler geliştirilmiştir. Bunları; (1) çoğunluk sistemi, (2) nisbi temsil sistemi ve her iki sistemden belirli unsurlar alınarak oluşturulan (3) karma sistemler olmak üzere, üç ana başlık altında toplamak mümkündür¹. Bu sistemlerden biriyle ulusal iradenin ortaya çıkarılması gerçekleştirilirken, bunun alt yapısını oluşturan, halk tarafından seçileceklerin, yani *adayların tespiti* işlemi büyük öneme sahiptir. Bu suretle, halkın verdiği oyun hangi partiyi ve adayını ya da bağımsız adayı seçmek için olduğu açık bir biçimde anlaşılabilir. Başka bir ifadeyle, milletvekili adaylarının önceden tespit edilerek halkın bilgisine sunulması, demokratik bir seçimin ön şartıdır. Bu nedenle, genel seçimlerde kullanılan oyların değerlendirilmesinde olduğu gibi, milletvekili adaylarının belirlenmesinde de bazı teknikler geliştirilmiştir.

Öncelikle, “siyasal parti adaylığı, aday olmak isteyen kişilerin partinin önerisiyle kazandıkları adaylıktır. Parti adaylığı, partinin aday olmak iste-

---

* Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Öğretim Üyesi.

¹ Seçim sistemleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Erdoğan TEZİÇ, *Anayasa Hukuku*, 9. Bası, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 2004, s. 273-309; Aynı yazar, *Seçim Sistemleri*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1967, s. 23 vd.; Hasan TUNÇ, *Türk Seçim Sistemi (Eleştirel Bir Yaklaşım)*, Konya Sağlık Eğitim Enstitüsü Yayın No: 21, Konya 1995.

yenler, yani aday adayları arasından parti adayı olarak önerilecekleri seçerek yetkili makamlara bildirmesiyle açıklanır. Partiler aday adaylarından hangilerinin aday olarak önerileceğini, dolayısıyla parti adayı olarak seçmenlerin karşısına çıkacağını çeşitli usullerle saptarlar². Diğer yandan, milletvekili adaylarının siyasal partilerce belirlenmesi aynı zamanda bir süreci ifade eder. Bu süreci etkileyen başlıca iki ana etkenin ortaya koyulmasında fayda bulunmaktadır. Bunlardan birisi siyasal partilerin fonksiyonları, diğeri ise demokratik rejimin temsil müessesesi ile ilgilidir. Bu bakımdan, önce bu iki etken üzerinde kısaca durmaya, daha sonra ise siyasal partilerin aday tespit yöntemlerini ele almaya çalışacağım.

I. Milletvekili Adaylarının Tespiti Sürecinin Etkenleri

A. Siyasal Partilerin Fonksiyonu Bakımından

Siyasal partilerin aday belirleme süreç ve yöntemleri, doğrudan siyasal partilerin tanımındaki unsurların bir sonucu olarak belirir. Siyasal partiler, herşeyden önce iktidar için kadrolar yetiştirmek ve iktidar için seçimlere hazırlanmak durumundadır. İktidar için kadrolarını yetiştirmesi, partilerin siyasal devşirme fonksiyonu vasıtasıyla sağlanmaktadır. Demokrasilerde iktidar olabilmek, seçimleri kazanmaktan geçtiğine göre, siyasal partiler aday göstermek zorundadırlar. Nitekim "siyasi partilerin seçimli kamu görevleri için aday belirlemeleri, seçmen kütlesiyle politika yapımı süreci arasındaki en temel bağlantı noktalarından biridir"³.

Partilerin devşirme fonksiyonu, siyasal sistemdeki çeşitli rolleri üstlenecek kişilerin seçimi sürecidir. Devletin seçimli kamu makamlarının, siyasal elit mevkilerinin doldurulması, siyasal partilerin başlıca fonksiyonudur. Modern demokratik sistemlerde, partilerin siyasal elitleri devşirmeleri, aday gösterme ve seçim mekanizmalarıyla gerçekleşir ve bu iki sürecin birbirlerine oranla taşıdığı önem, parti ve seçim sistemlerine göre değişiklik gösterir. Gerçek ve hâkim tek-parti sistemlerinde aday gösterme, bu sistemlerde seçimlerin rolü tek-parti tarafından gösterilen adayların onaylanmasından ibaret olduğundan, asıl seçimlerden çok daha fazla önem taşır. Çoğulcu sistemlerde de, bir partinin rakiplerinden çok daha güçlü olduğu seçim çevrelerin bakımından da hemen hemen aynı durum söz konusudur. Yine, bloke listeli orantılı temsilde de, büyük partilerin listesinin ön sıralarında yer almak seçilmeyi büyük ölçüde garantilemek anlamına gelmektedir. Seçim işleminin

² Merih ÖDEN, Seçmenlerin 'Kişi Tercih'i Açısından Seçim Sistemleri, Yetkin Yayınları, Ankara 2003, s.21-2.

³ Ergun ÖZBUDUN, "Partiler ve Demokrasi", (<http://www.ekitapyayin.com/id/070/siyasi1-1sunus.htm08.04.2206>) s.6. (Demokrasi)

nispeten en çok önem kazandığı seçim sistemi ise, çoğunluk sistemidir. Ne var ki, burada da seçmen tercihini sadece çeşitli partilerin adayları arasında yapabilmektedir. Siyasal partilere dayanan günümüz modern demokrasilerinde, bağımsız adaylık olgusu başarı şansını büyük ölçüde yitirmiştir⁴.

Açıktır ki, böyle bir durum, siyasal partilerde aday belirleme işlemini son derece önemli kılmaktadır. Schattschneider'in ifadesiyle, "aday belirleme süreci, partinin en hayati işi olmuştur. Aday belirleme sürecinin niteliği, partinin niteliğini tayin eder. Adayları kim seçebiliyorsa, partinin sahibi de odur. Dolayısıyla bu süreç, parti-içi iktidar dağılımının gözlemlenebileceği en iyi noktalardan biridir"⁵.

Görüldüğü üzere, parti örgütü içinde aday seçimi, merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu durumda, aday başvurularını kim denetleyecek? Yasamaya temsilci seçiminde kim nasıl etkili olacak? Bu sorular, partilerin içinden çıkarak meclise gidenler arasından ulusal düzeyde liderlerin ortaya çıkacağı düşünüülürse gerçekten önemlidir. Demokrasilerin çoğunda aday seçimi, üye olan bireyler için gittikçe artan bir önem taşımakta ve partilerin yöresel örgütlerinin rolü de artmaktadır⁶.

B. Temsil Müessesesi Bakımından

Diğer yandan, siyasal partilerin aday belirleme süreç ve yöntemleri, demokratik rejimin temsil müessesesi ile doğrudan ilişkilidir. Bununla birlikte, siyasal partilerin ortaya çıkışı, daha önce uygulamaya geçirilmiş olan demokratik sistemdeki mevcut temsil anlayışını değiştirerek, günümüzde de geçerliliğini koruyan bir anlayışa yol açmıştır. Duverger'nin ifadesiyle, demokrasinin en basit ve en gerçekçi tanımı, yöneticilerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim karşılığıdır. "Bu seçmenin mekanizması hakkında hukukçular, on sekizinci yüzyıl filozoflarını izleyerek, bir temsil teorisi meydana getirmişlerdi; buna göre seçmen, kendi adına konuşmak ve hareket etmek üzere milletvekiline bir vekalet verir; böylece, ulusun vekili olan Parlamento, ulusal egemenliği ifade eder. Partilerin gelişimi, temsil doktrininde olduğu gibi, seçim olgusunda da köklü bir değişime yol açmıştır. Artık seçmenle milletvekili, ulusla Parlamento arasında bir diyalog söz konusu değildir; bunların arasına, ilişkilerinin mahi-

---

4 Ergun ÖZBUDUN, *Siyasal Partiler*, 4. Baskı, AÜHF Yayını, Ankara 1983, s.98-99. (Partiler)

5 (E.E. SCHATTSCHNEIDER, *Party Government*, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1942, s.64 ve 100). Aktaran: ÖZBUDUN, (*Demokrasi*), s.6.

6 Rod HAGUE-Martin HARROP-Shaun BRESLİN, *Comparative Government and Politics (an introduction)*, 4th edition, Macmillan Press, 1988, s.133.

yetini kökten değiştiren bir üçüncü taraf girmiştir. Milletvekilleri, seçmenleri tarafından seçilmeden önce, parti tarafından seçilmekte; seçmenler ise, bu seçimi onaylamaktan başka bir şey yapmamaktadır. Tek bir adayın halkın onamına sunulduğu tek-parti rejimlerinde bu durum çok açıktır. Aynı şey, daha örtülü olmakla birlikte, plüralist rejimlerde de gerçeklikten daha uzak değildir: Seçmen, birden çok aday arasında bir seçme yapabilir; ama bunların her biri, gene de bir parti tarafından aday gösterilmiştir. Hukuki temsil teorisini devam ettirmek istiyorsak, milletvekilinin, partiden ve seçmenlerinden olmak üzere, çift vekalet aldığını kabul etmek gerekir. Bunlardan her birinin önemi, ülkelere ve partilere göre değişmektedir; genel olarak parti vekaleti, seçim vekaletinden daha ağır basma eğilimindedir⁷.

Seçimlerin halkla iktidar arasında gördüğü işlev, çeşitlilik göstermekle birlikte, halkın hangi partiyle yönetilmek istediği ortaya çıkmakta ve iktidara getirdiği partiyi sorgulaması mümkün olmaktadır. Gerçekten de, günümüzde parlamentoya girebilmek genellikle, her şeyden önce bir siyasal partinin aday göstermesine, sonra da seçmenin oy vererek bu adayı tercih etmesine bağlıdır. Diğer yandan, “toplumun, seçmenlerin veya herhangi bir sosyal sınıf veya grubun değil, toplumun bütünüünün temsilcisi olarak kendi görüşlerine göre görev yapan temsilciler tarafından yönetildiği temsili rejimlerde, temsilci-seçmen ilişkileri, siyasal partilerin ortaya çıkmasından sonra oldukça değişmiştir”⁸. Bununla birlikte, tek-parti rejimleri ile çoğulcu rejimler arasında temel farklılıklar bulunmaktadır. Tek-parti rejimlerinde, bölgeler belirtilmeksizin adaylar bir ulusal liste halinde ulusal parti liderinin genel uygulamasına tabidir. Açıktır ki, böyle bir durumda, listede isimlendirilmiş olmak, seçilmiş olmaktadır⁹. Buna karşılık, çoğulcu rejimlerde, aşağıda ayrıntı-ları görülecek olmakla birlikte, siyasal partiler aday tayininde, öncelikle toplumun çoğulcu yapısını gözönüne almak durumundadır. Bununla birlikte, günümüz modern demokrasilerin bir partiler demokrasisi olduğu gerçeği gözönüne alınmak gerekir ve bunun, bir anlamda Duverger’yi haklı çıkardığı söylenebilir. Nitekim eskiden seçmenin, temsilcinin kim olacağını tespit etmek için oy kullanması anlamına gelen seçimler, siyasal partilerin ortaya çıkışından sonra, hem temsilcinin kim olacağına, hem de hangi partinin iktidara geçeceğine karar veren bir işlem niteliğini kazanmıştır. İlk bakışta seç-

⁷ Maurice DUVERGER, *Siyasal Partiler (Modern Devletteki Örgütleri ve Faaliyetleri)*, Çev., Ergun Özbudun, AÜHF Yayını, Ankara 1970, s.370-71.

⁸ Oya ARASLI, *Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı*, AÜHF Yayını, Ankara, 1972, s.27.

⁹ Kay LAWSON, *The Human Polity (An Introduction to Political Science)*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1985 s.256.

men bakımından bir yetki genişlemesi gibi görünen bu durum, aslında bir yetki daralması niteliğindedir. Bir defa, siyasal partiler seçmenin desteğini alabilmek için bir programla çıkmakta, aynı zamanda da bu programı destekleyecek kişileri parti adayı olarak önermekte ve desteklemektedirler. Yine, parti adaylarının tespitinde ise, genellikle seçmen değil parti söz sahibi olmaktadır. Dolayısıyla, seçmen iktidara gelmesini istediği partiyi serbestçe belirlemekte, fakat bu kararı ancak o partinin adayına oy vermek suretiyle açıklayabilmektedir. Bu durumda, temsilcinin kim olacağını tespitinde yetki parti ile seçmen arasında paylaşılmakta, daha doğrusu, seçmenin yetkisi, beğendiği partinin belirlediği isimleri onaylamaktan öteye geçmemektedir¹⁰.

Siyasal partilerin ortaya çıkışıyla değişen temsil anlayışı, seçimlerin niteliği üzerinde de sonuç doğurmuştur. Modern demokrasilerde seçimler, halkın hangi parti/partilerle yönetilmek istediğini ortaya çıkardığı gibi, iktidara getirdiği parti/partileri sorgulamasını da mümkün kılmaktadır. Bir demokrasideki seçim sistemi, ulusal iradenin ortaya çıkarılmasına imkan verirken, bunun alt yapısını oluşturan, halk tarafından seçileceklerin, yani adayların saptanması süreç ve yöntemleri önem kazanmaktadır. Bugün, adayların önceden tespit edilerek halkın bilgisine sunulması, demokratik bir seçimin ön şartını oluşturmaktadır.

II. Siyasal Parti Adaylarının Tespit Yöntemleri

A. Genel Olarak

Siyasal partilerin aday belirlemelerinde iki temel ampirik sorun bulunmaktadır; bu sürecin ne kadar merkezileştiği ve sürece katılımın ne ölçüde yaygın olduğu. Batı demokrasilerindeki siyasal partilerde aday belirleme usulleri çok çeşitli olmakla birlikte, teorik olarak iki uç söz konusu edilebilir. Bir uçta, adayların bütün partili seçmenlerin veya taraftarların oylarıyla belirlenmesi, diğer uçta ise, tek başına parti lideri tarafından belirlenmesi. Bu iki uç arasında da, sürecin merkezileşme derecesine göre de, adayların seçim çevresindeki tüm parti üyelerince belirlenmesi, seçim çevresindeki parti üyelerinin bir bölümünce (örneğin bir delege kongresince) belirlenmesi, partinin bölgesel örgütünce belirlenmesi, partinin ulusal düzeydeki merkez karar organınca belirlenmesi ve ulusal düzeydeki parti-İçi hiziplerin liderlerince belirlenmesi gibi yöntemler bulunmaktadır¹¹.

Bu noktada ikili bir ayırım yapmak mümkün görülmektedir. Birincisi, adayların tespitinde parti üst yönetiminin karar vermesi, ikincisi ise parti

---

¹⁰ ARASLI, a.g.e., s.27.

¹¹ ÖZBUDUN, (Demokrasi), s.7.

örgütünün karar vermesi. Bunların dışında, Amerika Birleşik Devletleri'nde kendine özgü nitelikleriyle farklılaşan bir ön-seçim sistemi mevcuttur.

Parti adaylarının, parti genel başkanınca veya üst düzey yöneticilerden oluşan sınırlı bir kadroyla işbirliği yapmak suretiyle belirlenmesi, genellikle partilerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. 19. Yüzyıla kadar ABD'nde <<caucus>> adı altında görülen bu teknik, parti yöneticilerinden çok sınırlı bir gruba söz ve yetki tanıdığından, parti-içi demokrasi açısından kabul edilemez bir durum ortaya çıkarmıştır. Demokrasiyi, parti liderlerinin hâkim olduğu oligarşik bir yapılanmaya dönüştürdüğünden, bu tür aday belirleme birçok demokraside ya terk edilmiş veya büyük ölçüde düzeltilmiştir¹². Bununla birlikte, "Yunanistan'da 1977 yılında Yeni Demokrasi Partisi kongresi, bu yetkiyi parti liderine vermeyi kararlaştırmıştır, aynı uygulama, PASOK'ta da görülmektedir. İtalyan Hristiyan Demokrat Partisi, Japon Liberal Demokratik Parti ve Belçika Hristiyan Halk Partisinde (CVP) parti-içi hiziplerin liderlerinin veya partiyle bağlantılı menfaat gruplarının aday gösterme sürecindeki rolleri büyüktür"¹³.

Bir siyasal parti liderinin mizacı da, partinin aday gösterme prosedürlerinin yapısıyla ilgili sonuçlar doğurmaktadır. İngiltere ve Fransa gibi bazı ülkelerde, parti genel başkanlarının partinin güçsüz olduğu seçim bölgelerinde <<paraşüt>> adaylar gösterme hakkı vardır. Üstelik bu adaylar, yarışmaya girilen seçim bölgesinde de yaşamayan kişiler olmaktadır. Fakat, bu son derece sınırlı sayıda aday için söz konusudur. Parti lideri tarafından aday belirlemeye ilişkin uygulama, genellikle, tek-parti sistemlerinde adayların ulusal listede gösterilmesinde parti liderinin genel uygulamasına dâhildir¹⁴.

ABD'ndeki ön-seçim sistemi bir tarafa bırakılacak olursa, eskiden uygulanan parti genel başkanınca aday belirlemenin yerini, adayların parti örgütünce belirlenmesi yöntemi almıştır. Adayların parti örgütünce belirlenmesindeki en önemli sorun, bu işlemden partinin hangi organlarının yetkili olduklarıdır. Adayların tespitinde, merkez organları ile yöresel örgütler hangi ölçülerde yetkilidirler? Yetkilerin bu ikisi arasında bölüşülmesi durumunda. Merkez, yöresel örgütlerin tercihleri üzerinde ne ölçüde kontrol sahibidir? Adayların merkez veya yöresel örgütler tarafından tespiti, partinin yapısı ve mahiyeti bakımından ne gibi sonuçlar doğurmaktadır? Amerikan ön-seçim sistemi, adayların tespitini tamamen yöresel çerçeve içinde bıraktığından, merkezi bir kontrole imkân vermemektedir. Buna karşılık, adayların parti

¹² ARASLI, a.g.e., s.69-70.

¹³ ÖZBUDUN, (Demokrasi), s.8.

¹⁴ LAWSON, a.g.e., s.255.

üyeleri veya onların temsilcileri tarafından seçildiği sistemler, hem merkezi kontrole, hem de yöresel yetkiyle bağdaşabilmektedir ve bu noktada partiler arasında önemli farklılıklar görülmektedir¹⁵.

ABD dışında bütün demokratik siyasal sistemlerde aday gösterme işlemi, bazı hukuksal düzenlemeler dışında esas itibariyle partilerin bir iç işi olarak kabul edilmiş olup, partilere bu konuda diledikleri sistemi seçme serbestliği tanınmıştır. Bundan ötürü, adayların parti organlarıncı seçimi çeşitli şekiller gösterebilir¹⁶. Araslı, adayların parti örgütüne tespitinde genel olarak üç yöntemin söz konusu olabileceğini söylemektedir: Adayların ya (1) parti üyelerinin bütünü tarafından, ya da (2) parti delegeleri tarafından veya (3) parti tabanı ile tavanının işbirliği şeklinde nitelenebilen karma bir yöntemle belirlenmesi. Birincisinde, adaylar bir seçim çevresinde kayıtlı üyelerinin bütününe katıldığı bir ön-seçimle belirlenmektedir. Parti-içi demokrasi bakımından aday tespitinde en ileri aşama bu yöntemdir. Fakat bu yöntem üye kayıtları sağlıklı olmayan partiler için sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca, üye sayısı çok olan partilerin üyelerini bir araya getirerek aday tespiti için oylama yapılmasında güçlükler çıkmaktadır. İkincisinde, adaylar delegeler tarafından seçilmektedir; bunun için parti kongrelerine seçilen partili üyeler (delegeler) aynı zamanda aday belirleme işlemiyle de yetkilendirilirler: Bu suretle aday iki dereceli bir ön-seçimle belirlenmiş olur. Üçüncü teknik ise, adayların karma yöntemle belirlenmesidir. Adayların parti örgütü kapsamında delegeler ya da üyelerin bütünü tespiti yanında, parti üst organlarının onaylaması veya gerektiğinde bunu veto edebilmesi imkânının öngörülmesi, aday tespitinde karma usul olarak belirlenmektedir. Bu yöntemle parti tabanı ile tavanı arasında bir denge ve işbirliği oluşturmak amaçlanmaktadır¹⁷.

B. Yabancı Ülkelerde Aday Tespiti

1. Amerikan Ön-Seçim Sistemi

Ön-seçim, siyasal partilerin yasama organına gidecek adayları saptama işlemi olarak adlandırılmaktadır. Bazı siyasal sistemlerde bir parti-içi sorun olarak düzenlenirken bazılarında bir hukuk sorunu olarak görülmektedir. ABD'nde ise, ön-seçim, genel seçimlerin bir parçası olarak düzenlenmekte ve hukuk kurallarına konu olmaktadır. Bu iki sistemin yanı sıra, ön-seçimi bir parti-içi sorun olarak kabul etmekle birlikte, hukuk kuralları ile de düzenleyen sistemler bulunmaktadır¹⁸.

¹⁵ ÖZBUDUN, *Partiler*, s.100.

¹⁶ ÖZBUDUN, *Partiler*, s.104.

¹⁷ ARASLI, a.g.e., s.70-72.

¹⁸ Tayfun AKGÜNER, "Önseçim", Onar Armağanı, İÜHF Yayını, 1977, s.11.

Aday belirleme sürecini tüm partili seçmenlere veya taraftarlara açık tutan tek belli başlı Batı demokrasisi ABD'dir¹⁹. Amerikan önseçim (primary) sisteminde aday göstermeye seçimler gibi kamusal bir nitelik verilmektedir²⁰. Üstelik, Amerikan partileri kayıtlı ve aidat ödeyen bir üyelik sistemine sahip olmadığından ötürü, zaten adayların parti üyelerince seçilmesi gibi bir durum söz konusu değildir²¹. Amerikan terminolojisi, bir partinin adayını belirlemesi işlemiyle, vatandaşların çeşitli partilerce gösterilen adaylar arasında seçme yapmasını birbirinden açıkça ayırmaktadır. ABD'nde partilerin adaylarını belirlemesi işlemi ayrıntılı bir biçimde düzenlenmektedir²². "Üstelik, her devlet bu alanda kendine özgü bir düzenlemeye sahip bulunduğundan, ön-seçimleri tasvir etmek de çok zordur. Gerçekte, tek bir ön-seçim sistemi değil, çok çeşitli ve birbirlerinden derin farklarla ayrılan ön-seçim sistemleri mevcuttur. Ön-seçim esas itibarıyla, bir partinin asıl seçimlerdeki adaylarını belirlemeye yarayan, seçim öncesi bir oylamadır. Ön-seçimde genellikle, sadece siyasal değil, aynı zamanda yönetsel ve yargısal nitelikteki çeşitli mevkiler için de toptan aday seçimi yapılır; çünkü ABD'nde yöresel yönetim ve yargı görevleri, geniş ölçüde seçim yoluyla doldurulur. Ön-seçimler de, asıl seçimler gibi, kamu makamlarınca resmen örgütlenir; genellikle aynı seçim sandıklarında, fakat her parti için ayrı ayrı yapılır"²³.

Ön-seçim (primary) açık ve kapalı olmak üzere iki türdür. Açık ön-seçimde oy verecek seçmenlerin partiye bağlılıklarını açıklamak zorunluluğu yoktur. İlgililere oy verme yerinde bütün partilerin ön-seçim listeleri verilmekte ve seçmen kapalı oy hücrelerinde bunlardan istediğini tercih etmek suretiyle oy kullanmaktadır. Kapalı ön-seçimde ise, seçmen hangi partiye mensup (taraftar) olduğunu ve hangi partinin aday tespiti işlemine katılacağını bildirmek zorundadır. Bu açıklama da iki türdür: İlgili kişi ya ön-seçimden belli bir süre önce partinin seçmen kayıt defterine adını yazdırması (enrollment system) ya da partinin adaylarını önceki seçimlerde desteklediğini ve gelecek seçimlerde de destekleyeceğini beyan etmesi (challenge system) şeklinde olur²⁴. Tüm kayıtlı seçmenlerin ön-seçimde oy kullanabildiği sistem, bununla birlikte, tüm eyaletlerde yapılmamaktadır. Ön-seçim, yerel bölgenin kararına bırakılmıştır. Ön-seçimler, hem ABD'nin iki büyük

---

19 ÖZBUDUN, (Demokrasi)s.7.

20 ÖDEN, a.g.e., s.23.

21 ÖZBUDUN, Partiler, s.101.

22 DUVERGER, a.g.e., s.371.

23 DUVERGER, a.g.e., s.379.

24 ÖZBUDUN, Partiler, s.101-102; AKGÜNER, a.g.m., s.13.

partisi Cumhuriyetçi ve Demokrat partileri, hem de üçüncü partilerin adayları için yapılmaktadır. Bu seçimler, teknik olarak, en güçlü adayın kazanmasını ve böylece bu adayın genel seçimde nihai bir zafer kazanabilmesini sağlamaya yöneliktir. Ön-seçimi kazanan Cumhuriyetçi aday, yine ön-seçimi kazanan Demokrat adaya karşı seçime girer²⁵.

Ön-seçim sistemi, 20. Yüzyıl başlarından itibaren yayılmaya başlamıştır. ABD’nde adaylar, yukarıda da belirtildiği üzere, önceleri parti liderlerinin meydana getirdikleri komiteler (caucus) tarafından seçilirlerdi. Daha sonraları ise, bu sistemin yerini, adayların parti delegelerince seçimini içeren konvansiyon (convention) yöntemi almıştır. Bu sistemde, Avrupa ülkelerinden farklı olarak, delegeler parti üyelerince değil, partili seçmen veya taraftarlarca seçilmektedir. Dolayısıyla, Avrupa partilerinin aday gösterme yöntemlerinden çok, bugünkü ön-seçim sistemine daha yakındır. Gerek konvansiyon sistemi, gerek bugünkü ön-seçim sistemi, kamu makamlarının gözetimi altında işlemektedir. Ön-seçim sisteminin benimsenmesinde, bir yandan oligarşik ve yiyici parti makinelerine karşı beslenen güvensizlik, diğer yandan da Amerikan siyasal kültürünün bir özelliği olan doğrudan demokrasi inancı rol oynamıştır. Yine, aday seçimi işinin doğrudan doğruya halka bırakılmasıyla birlikte, parti makinelerinin temelinden sarsılabileceğine, en yetenekli adayların ortaya çıkarılabileceğine inanılmıştır. Bütün bunlardan dolayı, bugün hâkim olan ön-seçim sistemi olup, gerek federe devletler çerçevesindeki aday seçimlerinde, gerek partilerin Başkan ve Başkan Vekili adaylarını tespit eden Ulusal Konvansiyon delegelerinin seçiminde uygulanmaktadır. Konvansiyon sistemi ise, çok az sayıda federe devlette varlığını sürdürmektedir²⁶.

2. Avrupa’da Aday Tespit Yöntemleri

ABD dışındaki bütün demokrasilerde aday gösterme esasen partinin iç iş olarak görülmektedir. Dolayısıyla da, partili adaylar parti organları tarafından seçilmektedir. Bundan dolayı, seçmenlerin ABD’ndekinin aksine, parti adaylarının tespitinde genellikle hiçbir söz hakkı bulunmamaktadır²⁷.

Batı ülkelerinin uygulamalarında aday belirleme yetkisi genellikle iki uç arasında bir noktada toplanmıştır Ranney’e göre “en yaygın usul, ulusal veya bölgesel organların bir tür denetimi altında, seçim çevresi parti örgütlerince

---

25 Miriam HELLREICH, “Parti-içi Demokrasi”, ANSAV Sempozyumu: Parti-İçi Demokrasi, ANSAV Yayını, Ankara, 1997, s.59. Ayrıca bkz., ÖDEN, a.g.e., s.23-25.

26 ÖZBUDUN, *Partiler*, s.101. Ayrıntılı bilgi için bkz., AKGÜNER, a.g.m., s.15-20. Amerikan Önseçim sistemi hakkında ayrıca bkz., ÖDEN, a.g.e., s.23-25.

27 ÖDEN, a.g.e., s.22.

belirleme; ondan sonra en yaygın usul ise, seçim çevresi ve bölge örgütlerinin önerilerinin incelenmesinden sonra, ulusal organlarca belirlemedir"²⁸. Dokuz demokratik ülkede (Belçika, Büyük Britanya, Fransa, Almanya; İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda ve Norveç) aday belirleme süreçleri üzerinde yapılan karşılaştırmalı bir incelemede de benzer sonuçlara ulaşılmıştır²⁹.

Adayların, tüm parti üyelerinin katıldığı ön-seçimler yoluyla belirlenmesi yöntemi pek yaygın olmamakla birlikte, diğer yöntemlerle birlikte Belçika partilerinde, İngiltere'deki Liberal ve Sosyal Demokrat partilerde, Hollanda'daki D'66 partisinde kullanılmaktadır. Bu yöntem, 1978 yılında Finlandiya'da kanunen zorunlu kılınmıştır. Adayların parti merkez organları tarafından belirlenmesi yöntemi ise, iki büyük Fransız merkez-sağ partisinde (RPR: Cumhuriyet İçin Birlik ve UDF: Fransız Demokrasisi İçin Birlik), Avusturya Sosyalist Partisinde, başlıca İsrail partilerinde, adayların bir bölümü için başlıca İtalyan ve İrlanda partilerinde uygulanan bir yöntemdir. ABD'ndeki gibi, aday belirleme sürecini tüm partili seçmenlere ve taraftarlara açan bir yöntem diğer Batı demokrasilerinde bulunmamakla birlikte, etkili bir tercihlili oy (İtalya), alternatif oy (Avustralya), devredilebilir tek oy (İrlanda) ve devredilmez tek oy (Japonya) sistemleri, seçmenlere aynı partinin ya da farklı partilerin adayları arasında bir tercih yapma imkanını vermek suretiyle, bir dereceye kadar benzer bir işlevi görebilir³⁰.

Siyasal partilerin aday belirleme süreçlerinde kullanılan en yaygın yöntem olarak, adayların seçim çevresi parti örgütü üyelerinin bir bölümünce (ya bir delege kongresi veya seçim çevresi örgütü yönetim kurulu tarafından) belirlenmesi usulüdür. Bu yöntem, İngiltere'nin iki büyük partisi Muhafazakar ve İşçi partilerinde³¹, Fransız Komünist ve Sosyalist partilerinde³², tüm

28 (Austin RANNEY, "Candidate Selection", David Butler; Howard R. Penniman ve Austin Ranney, eds., *Democracy at the Polls*, (Washington, D.C.: American Enterprise Institute, 1981), s.82-83). Aktaran: ÖZBUDUN, (*Demokrasi*), s.7.

29 ÖZBUDUN, (*Demokrasi*), s.7.

30 ÖZBUDUN, (*Demokrasi*), s.7.

31 İngiltere'deki gerek Muhafazakar (Party Board), gerekse İşçi Partisinin Yönetim Kurulları (National Executive Committee altında Organisation Committee'si) partinin nihai karar alma organlarıdır. Bunlar parti ile ilgili tüm operasyonlardan, bu arada adaylarla ilgili nihai kararları da vermekten sorumludurlar. Bkz.,<http://www.conservatives.com/tile.do?def=people.party.board.page12.04.06>;http://www.labour.org.uk/index.php?id=necccommittees_12.04.06.

32 Fransız Sosyalist Partisi, parti tüzüğü'nün 9.İnci maddesinde aday belirleme süreciyle ilgili ayrıntılı bir düzenleme öngörmektedir. Bununla birlikte, m.9.2de parlamento adaylarının nihai olarak kararının Ulusal Konsey'de (le conseil

Alman, İrlanda ve Norveç partilerinde, başlıca Belçika (tüm üyelerin katıldığı seçimlerle birlikte olarak), Hollanda ve İtalya'daki partilerde uygulanmaktadır. Bu sistemde aday belirleme yetkisi, parti seçim çevresi örgütleriyle merkez organları arasında bir şekilde (örneğin, aday adaylarının önceden parti merkez organının incelemesinden geçirilerek ya da yerel örgüt tarafından belirlenen adayların merkez organınca veto edilerek veya adayların bir kısmının merkez organları tarafından, bir kısmının da yerel örgütlerce belirlenerek) bölüştürülmesi de mümkündür³³. “Bununla birlikte, aday göstermenin ilke olarak siyasal partilerin bir iç sorunu olarak kabul edildiği ülkelerden bazılarında, örneğin İngiltere, Belçika, İtalya ve Hollanda'da partilerin seçtikleri adayların resmen önerilebilmesi için, aday gösterme belgelerinin adaylığı öneren veya destekleyen belli sayıda seçmen tarafından imzalanması şart koşulmuştur³⁴. Fakat nihai kararlar genellikle parti yönetim kurullarınca verilmektedir.

Özel bir siyasal partiler kanununa sahip olmayan ülke sayısı, olanlardan çok daha fazladır. Bu tip ülkelerde siyasal partilere ilişkin düzenlemeler, genellikle partilere devlet yardımını düzenleyen yasalar, seçim yasaları, parlamento iç tüzükleri, genellikle de dernekler yasalarında yer almaktadır. Bunlardan, özellikle seçim yasalarında, partilere aday tespiti hususunda yetki ve ayrıcalıklar tanınmaktadır³⁵.

Örneğin, “Fransa'da partilerin seçimlere katılma işlevi dolaylı bir katılma olarak düzenlenmiştir. Aday, parti adına değil, bireysel olarak kendi adına başvurusunu yapar. Partinin bu alandaki rolü yasada belirlenmemiştir. Ancak partiler seçim kampanyasına katılma hakkına sahip olduğundan, bu bağlamda parti, istemediği adaydan desteğini esirgeyebilir, hatta onun parti adını kullanarak aday olmasını yasaklayabilir, buna uymayan adayı partiden ihraç edebilir. Ancak bu durumda dahi adaylık geçerli olmaya devam ederse de aday, seçim propagandası sırasında kendisini o partinin adayı olarak gös-

---

national) verileceği düzenlenmiştir. Bkz., <http://www.parti-socialiste.fr/tiki-index.php?page=10designationcandidat> 11.04.06.

33 ÖZBUDUN, (Demokrasi), s.7. Ayrıca bkz., HAGUE-HARROP-BRESLİN, a.g.e., s.133; ARASLI, a.g.e., s.72-76; LAWSON, a.g.e., s.256.

34 ÖDEN, a.g.e., s.22. “İngiltere ve İrlanda gibi anglo-sakson ülkelerinde (...) siyasal partiler ilke olarak yalnızca parlamento hukukunun ve seçim prosedürünün bir boyutu olarak algılanmaktadır. Bu ülkelerin hukuk düzenlerinin farklılığı siyasal partiler alanında da kendini göstermektedir”, Fazıl SAĞLAM, *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1999, s.21.

35 SAĞLAM, a.g.e., s.31.

teremez"³⁶. "Görülüyor ki Fransa'da partilere hukuki düzeyde aday belirleme yetkisi tanınmamıştır. Ancak belirtmek gerekir ki partilerin bu alandaki fiili güçleri, yasal düzenlemede öngörüldüğünün çok üstündedir"³⁷.

Siyasal partilerin özel bir kanunla düzenlendiği Almanya'da aday belirleme sürecine ilişkin olarak yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Alman Siyasi Partiler Kanunu'nun 17. maddesine göre, <<milli temsil organları seçimleri için adayların gizli oyla tespit edilmesi zorunludur. Aday tespitini seçim kanunları ve parti tüzükleri düzenler>>. Alman Federal Seçim Yasasının 21. maddesi ise, aday tespitinde genel bir çerçeve çizerek, bu çerçevenin doldurulmasını özgürlük içinde partilerin takdirine bırakmıştır. Buna göre adaylar, parti içinde yapılacak bir ön-seçimle belirleneceklerdir. Bu da (1) ya seçim çevresinde parti üyelerinin tümünün ön-seçimde kullanmalarıyla, (2) ya da bu üyelerin daha önce seçmiş buldukları ikinci seçmenlerin (delegelerin) oy kullanmalarıyla (yani iki dereceli bir ön-seçimle) olacaktır. Bu süreçte tespit edilen kişilerin adaylıklarına karşı, parti tüzük ve yönetmeliklerinde gösterilen organlara itiraz hakkı tanınmıştır. İtiraz vukuunda, seçimin yenilenmesi ve sonucun nihai olması öngörülmüştür³⁸. Bu düzenlemeye uygun olarak <<Almanya Hristiyan Demokrat Birliği>> (Christliche Demokratische Union Deutschlands-CDU) partisinin 01.01.2005 tarihini taşıyan tüzüğünün 20. maddesinde aday tespitinin nasıl yapılacağı genel olarak şu şekilde öngörülmüştür: Aday belirlemesi ve adayların saptanması amacıyla seçilecek kurullara katılmak için o seçim bölgesinde seçim hakkını kazanmış parti üyesi olmak gerekir. Adaylar parti delegelerinden oluşan kurullarca belirlenmektedir. Avrupa Parlamentosu seçimleri için aday ve yedek adayların tespiti ise, federe devletleri de içine alacak şekilde federal liste halinde Partinin federal kongresi tarafından tespit edilecektir³⁹. Aynı şekilde, <<Almanya Sosyal Demokrat Partisi>>nin (Sozial Demokratische Partei Deutschlands-SPD) 16 Kasım 2005 tarihli tüzüğünün 12. maddesinde Federal meclis adaylığının yapılış şekli gösterilmiştir. Buna göre; adaylar, parti örgütlerinin, parti üst yönetimi ile istişarede bulunması suretiyle tespit

36 (Michel FROMONT, "Die Parteiinstitution in Frankreich": TSATSOS/SCHFOLD/SCHNEIDER/MORLOK (Hrsg.), 30.Jahre Parteiengesetz in Deutschland-Parteiinstitution im internationalen Vergleich-Ertraege des 10. Internationalen Parteienrechtlichen Symposium in Hagen 1997-Baskıda) Aktaran: SAĞLAM, a.g.e., s.32.

37 SAĞLAM, a.g.e., s.32.

38 The Federal Electoral Law of 7 May 1956.

39 www.cdu.de. Christliche Demokratische Union Deutschlands (CDU), Statut der CDU Deutschlands, Stand 01.01.2005, madde 20, s.15. Ayrıca bkz., ARASLI, a.g.e., s.75; AKGÜNER, a.g.m., s.21.

edilirler. Bunun yanında, 4. fıkrada, Federal Meclis, Federe Meclis ya da yerel yönetim seçimlerinde kadın erkek oranının % 40 olmasına yönelik olarak gerekli tedbirlerin alınması öngörülmüştür⁴⁰.

3. Türkiye’de Aday Tespiti

a. 1982 Anayasası Öncesi Dönem

Siyasal partilerin aday göstermesine ilişkin olarak 1982 Anayasası’nın yürürlüğe girmesinden önceki dönemlerde farklı yaklaşımların varlığı görülmektedir. 1876 Kanun-i Esasi’sinin yürürlüğe girmesinden 1942 yılına kadar olan dönemdeki seçimlerle ilgili düzenlemelerde siyasal parti adaylarından söz edilmemiştir. Bu durumda, partilerin tamamen serbest bırakıldığı söylenebilir. 1942 yılından sonra çıkarılan yasalarda ise, siyasal partilerin aday gösterme yetkilerinden söz edilmekteydi. Ancak, partilerin adaylarını nasıl saptayacaklarına yönelik hükümler öngörülmemiştir. Bundan da, yine, partilerin adaylarını saptamada tamamen özgür bırakıldıkları sonucu çıkarılabilir⁴¹.

Bu durum 1961 yılına kadar devam etmiştir. 25.05.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, seçim sistemini değiştirerek, çoğunluk sisteminin yerine nispi seçim sistemini getirmiştir. Bu yasada, parti adaylarıyla ilgili olarak da açık ve yeni düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre, siyasal partiler “aday listelerini ve adayların listedeki sıralarını kendi tüzükleri gereğince, seçim çevrelerinde demokratik usuller dairesinde yapacakları yoklamalarla” düzenleyeceklerdir. Bunun yanı sıra, parti genel merkezlerine de aday gösterme yetkisi de tanınmıştır. Ancak, bu yetki, siyasal partinin seçime katıldığı seçim çevrelerinde göstereceği adayların toplam sayısının %10’nun geçmemesi ile sınırlandırılmıştır (m.15). Bu düzenleme ile, aday gösterme konusundaki yetkinin, parti tavanından tabanına doğru bir kayma yarattığı söylenebilir.

13.07.1965 tarih ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile de, aday gösterme sürecinde parti tabanına daha fazla yetki verilmiştir. Parti genel merkez organlarının aday gösterme yetkisi %5’e düşürülmüş, bu yetkinin kullanımını yargı denetimi dışında bırakılmıştır. Adaylar, “parti tüzük ve yönetmeliklerine göre tespit edilecek üyelerinin katılması ile...bir önseçim sonucunda” (m.29) saptanırken, bu adaylar için oy kullanacaklar ise, partilerin kendi

---

⁴⁰ www.spd.de. Der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands (SPD), Stand: 16. November 2005, s.20-1; Ayrıca bkz., ARASLI, a.g.e., s.75; AKGÜNER, a.g.m., s.21.

⁴¹ ARASLI, a.g.e., s.120.

düzenlemelerinde sınırlı bir şekilde belirlenmiştir⁴². Ancak, bu hüküm 26.05.1973 tarih ve 1783 sayılı yasa ile değiştirilmiştir. Bu değişiklik, aday tespitinde uygulanacak yöntemleri belirleme yetkisini parti tüzük ve yönetmeliklerine bırakmıştır.

b. 1982 Anayasası Sonrası Dönem

1982 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra kabul edilen 22.04.1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 37. maddesi, bütün kayıtlı üyelerin katılacakları bir ön seçimle aday tespitinin yapılabileceği öngörülmüştür. Ancak, aynı kanunun geçici 6. maddesi, "Bu kanunun yürürlüğe girmesini müteakip, yapılacak ilk Milletvekili genel seçimleri için ön seçim yapılmaz. Milletvekili adayları; doğrudan kurucular kurulu üyelerinin en az üçte iki çoğunluğu tarafından tespit edilir" hükmünü getirdiğinden, adaylar parti kurucular kurulunca belirlenmiştir. Bu durum, 12 Eylül 1980 döneminin koşulları içinde yeni kurulan ve 6 Kasım 1983 Milletvekili genel seçimlerine katılmalarına izin verilen partilerin, zaman darlığından yeterli düzeyde örgütlenmemeleri ile açıklanabilir. 6 Kasım seçimleri de, bundan ötürü, 2820 sayılı Kanunun geçici 6. maddesinin öngördüğü aday tespit yöntemiyle yapılmıştır.

2820 sayılı Kanun, 28.03.1986 tarih ve 3270 sayılı Kanunla değiştirilmiştir. Bu kanun ise, partilere adaylarının tespitinde oldukça geniş bir özgürlük alanı tanımıştır. Buna göre, "Siyasi partiler, milletvekili genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyebilecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler" (m.37/1). Kanun, parti tüzüğünde herhangi bir seçim çevresinde bütün üyelerin katılımı ile ön seçimin yapılmasını öngördüğü durumlarda, bu kanunun ön seçimle ilgili hükümlerinin uygulanacağını öngörmektedir (m.37/2).

Ön seçimi zorunlu olmaktan çıkaran bu değişiklik anayasa yargısına konu olmuş, fakat Anayasa Mahkemesi bu düzenlemeyi şu gerekçe ile Anayasaya aykırı bulmamıştır: "Siyasi partiler, yasalara uygun biçimde çalışmalarını kendileri düzenlerler. Parti içi çalışmaları ve kararlarının demokrasi ilkelerine aykırı olmaması esastır. Parti içi bir konu olan aday saptaması da bu sınırı aşamaz. Yasa koyucu, düzenleme yaparken bu hususu gözetmek, partilerin demokratik iç yapıya sahip olmalarını sağlamak zorundadır. Değişik ülkelerde ayrı yöntemlerle yapılan aday saptamasının, ülkemizde parti

⁴² Bu konuda bkz., Hikmet Sami TÜRK, Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, Tesav Yayınları, Ankara 1997, s.173 vd.

tüzüklerine bırakılması konuyu iç sorun olmaktan çıkarmamış, tersine partileri bu konuda serbest kılmıştır. Bunun, üyelerin katılımını, yöntemin belli zamanlarda değişimini, demokratik ilkelerin işleyişini engelleyici bir yönü yoktur. Partinin 'tercihine' bırakılarak zorunlu olmaktan çıkarmanın Anayasa ile uyumayan bir yönü yoktur. Zorunlu olmaktan çıkarılması tümüyle dışlanması değildir⁴³. Ne var ki, yasa değişikliğiyle önseçimin zorunlu olmaktan çıkarılması ve bunun Anayasa Mahkemesi'nce Anayasaya uygun bulunması, partileri bu yöntemden uzaklaştırmaya Sağlam'ın ifadesiyle "adeta özendirmiştir". Oysa ki, Siyasal Partiler Kanunu'nda demokratik bir önseçimin gerçekleştirilebilmesine yönelik ayrıntılı düzenlemeler mevcuttur (m.37-51). Bunlara işlerlik kazandırabilmek ise, önseçimin tüm partiler için zorunlu kılınmasıyla mümkündür⁴⁴.

10.09.1987 tarih ve 3403 sayılı "Seçimlerle İlgili Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin XVIII inci Dönem Milletvekili Genel Seçimi Hakkında Kanun" ile bazı yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu Kanunun 8. maddesinde şu hüküm yer almaktaydı: "XVIII inci dönem milletvekili genel seçimi adaylığı için ön seçim yapılmaz. Adaylar, siyasi partilerin tüzüklerindeki hükümlere veya merkez karar organlarınınca belirlenecek usullere göre ve seçim kurullarının yönetim ve denetimine tabi olmaksızın tespit edilir".

Görüldüğü üzere, bu değişiklikle 18. dönem milletvekilliği genel seçimleri için ön seçimin yapılmaması öngörülmüştür. Bu değişiklik de anayasa yargısına konu olmuştur. Bu defa Anayasa Mahkemesi'nin tutumu maddenin iptali şeklinde kendini göstermiştir. Mahkeme, gerekçesinde ön seçimin öngörülmemesini *yasaklama* olarak görmüştür: "Anayasa'nın 69. maddesine göre, siyasi partilerin iç işlerine karışmak, ancak onların demokratik kuralları-a uymalarını sağlamak amacıyla mümkündür". Bu amaç dışında her türlü müdahalenin Anayasaya aykırılık teşkil ettiğini vurgulayan Mahkeme, adı geçen düzenleme ile, siyasal partilerin demokratik olmaktan uzaklaştırılmaya zorlanmış olduğunu belirtmiştir. Ayrıca "Önseçim yasaklandığından, partiler isteseler ve önseçim tüzüklerinde yer alsa da bunu uygulayamayacaklardır. Demokratik olduğu genelde paylaşılan bir yöntemin yasa ile yasaklanması, zorunlu olmaktan çıkarılmasından ayrı bir düzenlemedir. Önseçimin yasaklanmasının anayasal ilkelere uyan bir yönü yoktur. Partilerin elinden parti içi demokrasiyi gerçekleştirici, genişletici ve güçlendirici böyle bir yöntem alınmaz, yasaklamanın bir kez uygulanacağı erken seçime özgü

⁴³ E.1986/17, K.1987/11, K.T.22.05.1987, *AYMKD.* 23, s.224-5.

⁴⁴ SAĞLAM, a.g.e., s.198.

oluşu, seçim zamanının kısalığı böyle bir düzenleme için gerekçe oluşturamaz"⁴⁵.

Görüldüğü üzere, Türkiye’de aday tespitinde istikrarlı bir yapı gerçekleştirilecek yasal düzenleme oluşturulmuş değildir. 1961 yılına kadar partilerce adayların nasıl saptanacağına ilişkin düzenlemelere rastlanmazken, 1961 yılında aday saptamada ön seçim ve sınırlı oranda da parti genel merkez organlarınca aday tespiti öngörülmüştür. 1982 Anayasası ile birlikte aday tespitinde seçim çevresinde parti üyelerinin tümünün katılımı ile ön seçim yapılması düzenlenmiştir. Ancak, bu düzenleme 12 Eylül döneminin ortamı nedeniyle geçici bir maddeye istinaden (geçici 6. madde) uygulanamamıştır. Sonraki düzenleme partileri serbest bırakmış, daha sonraki ise aday tespitinde ön seçimi yasaklamıştır. Bu yasağı da Anayasa Mahkemesi antidemokratik bularak iptal etmiştir. Halihazırda, yürürlükte düzenlemeye göre, aday tespiti ön seçim ve merkez yoklamasından birisiyle yapılabilir. Bu, partilerin tercihine bırakılmıştır. Ancak bu durum, aday tespitinde parti tabanına demokratik yasal güvence vermediğinden, Anayasa’nın 69. maddesindeki “Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur” hükmü kapsamında sorgulanabilir. Tanör’ün de ifade ettiği gibi bu hüküm ile “Anayasa, parti içi demokrasinin sağlanması ve gerçekleştirilmesi konusunda yasamaya aktif bir görev yüklemektedir. Önseçimin, belli oranlarda aday adaylarının saptanmasında yasal zorunluluk getirilmesi Anayasaya uygun bir yöntem olur"⁴⁶.

Bu noktada bir öneri Tanör tarafından Siyasi Partiler Kanunu m.37/3’e ek olarak önerilmiştir: “Partiler seçime girdikleri seçim çevrelerinin en az yüzde (...) da önseçim yaparlar"⁴⁷. Başka bir öneriyi de Sağlam ifade etmiştir: “...parti adaylarının tüm üyelerin katılacağı bir önseçimle belirlenmesi bir ilke olarak düzenlenmeli, bunun istisnası olarak belli bir oranda milletvekili adayının merkez yoklamasıyla saptanmasına imkan tanınmalıdır. Ancak bu oranı seçim çevresi bazında düzenlemek yerine –ki Tanör’ün önerisi böyle anlaşılmaya elverişli gözükmektedir- merkez yoklamasının oranını yüzde yirmiyi aşmayacak şekilde yasada belirleyerek, bunun seçim çevrelerine nasıl yansıtılacağı konusunda parti tüzüklerine bırakma...”⁴⁸ yerinde olacak-

⁴⁵ E.1987/23, K.1987/27, K.T. 09.10.1987, **AYMKD**. 23, s.384.

⁴⁶ Bülent TANÖR, *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri*, TÜSİAD Yayını, İstanbul 1997, s.41.

⁴⁷ TANÖR, a.g.e.,s.41.

⁴⁸ SAĞLAM, a.g.e., s.198. Aynı yönde bkz., Hikmet Sami TÜRK, “*Siyasi Partiler Yasası*”, TÜSİAD Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi-1, TÜSİAD Yayını, İstanbul 1997, s.71.

tır. Bizce de, Sağlam'ın önerisi daha uygun görünmektedir. Üstelik Batı'daki örneklerine daha yakındır. Yine partilerin tercihine bırakılmak suretiyle ön-seçimin tek dereceli ya da iki dereceli olabilmesi öngörülebilir. Böyle bir düzenleme, bir yönüyle parti tabanı ile tavanı arasında işbirliğini ve parti yönetiminde istikrar ve disiplini sağlamada katkı sağlayacak, diğer yönüyle de parti oligarşisini azaltıcı etkiler yaratabilecektir⁴⁹.

Uygulamada siyasal partiler adaylarını ya merkez organlarınca ya da seçim çevresi örgütü delegelerinin katıldığı yoklamalar suretiyle yapmaktadırlar. Her iki yönteminde aday belirlemede oligarşik bir denetimi beraberinde getirdiği açıktır. Dolayısıyla çoğunlukla haklı şikayetlere sebebiyet vermektedir⁵⁰. Türkiye'de siyasal partiler tüzüklerinde, milletvekili aday tespit işlemlerinde genellikle üç yöntemin uygulanacağını belirtmektedirler. Bunlar; (1) Önseçim, (2) Aday (Teşkilat) Yoklaması, ve (3) Merkez Yoklamasıdır. Bunlardan biri, ikisi ya da hepsinin bir arada seçim çevresinde veya tüm ülkede uygulanabileceği de parti tüzüklerinde ifade edilmektedir. Ayrıca, MHP, "TBMM üye tam sayısının % 5'ini aşmamak ve ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya diğer aday yoklama usullerinin yapılma tarihinden en az on gün önce Yüksek Seçim Kuruluna bildirmek koşuluyla Genel Başkan tarafından tespit edilir" hükmüyle (MHP Tüzüğü m.83) Merkez Adaylığı öngörmüştür.

Merkez yoklaması bakımından farklı organların yetkili kılındığı görülmektedir. Örneğin, AKP ve ANAP Merkez Karar ve Yönetim Kurulunu, CHP ve SHP Parti Meclisini, DYP ise Genel İdare Kurulunu ve Aday Tespit Karma Komisyonunu, MHP Merkez Yönetim Kurulunu yetkili kılmıştır⁵¹. Ne var ki, "yasanın merkez organlarına tanıdığı olduğu merkez yoklaması yetkisi, pratikte genel başkanlar eliyle kullanılmaktadır. Örgütlerin görüşleri alınarak ve kamuoyunun eğilimleri hesaba katılarak yapılması gereken merkez yoklamaları, parti yararından ziyade genel başkanlara bağlılığı ödüllendirme mekanizması haline dönüşmüştür. Böyle bir olanak genel başkanların otoritesini olağanüstü ölçülerde arttırmaktadır. Parti içi demokrasiyi yok eden liderler sultanının ardındaki en önemli güç budur"⁵².

49 Aksi görüş için bkz., ÖZBUDUN, (Demokrasi), s.9.

50 ÖZBUDUN, (Demokrasi), s.9.

51 Bkz., Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Tüzüğü m.124, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Tüzüğü m.58, Doğru Yol Partisi (DYP) Tüzüğü m.78, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Tüzüğü m.84, Anavatan Partisi (ANAP) Tüzüğü m.81, Sosyal Demokrat Halk Partisi (SHP) Tüzüğü m.51-2.

52 Erol TUNCER, "Siyasi Partiler ve Seçim Yasaları", <http://www.tesav.org.tr/genbskon.htm> 09.05.2006.

Aday yoklaması bakımından ise ya parti tüzüğünde ayrıntılı olarak kimlerin bu yoklamayı yapacakları (seçici kurullar) tek tek sayılmakta (AKP, MHP ve DYP), ya da ayrıntıların yönetmelikle belirleneceği (CHP) hükme bağlanmaktadır⁵³. ANAP ve SHP tüzüklerinde aday yoklamasına yer vermemiştir. 1983 seçimlerinde yoğun bir şekilde merkez yoklaması uygulanmıştır. Ancak bundan sonradır ki, aday yoklaması yöntemine nispeten yer verilmeye başlanmıştır⁵⁴.

Ancak, yukarıda da ifade edildiği üzere, partiler genellikle önseçim yönteminden kaçınmakta ve diğer iki yöntemi, özellikle de merkez yoklamasını uygulama eğilimi göstermektedirler. Önseçim yöntemine uygulanmamasına rağmen partilerin tüzüklerinde yer vermesinin nedeni, daha çok Siyasi Partiler Kanunu'nun bununla ilgili ayrıntılı düzenlemeler öngörmesinden veya partilerin parti içi demokrasiyi en azından ideal olarak ya da aksine görünürde benimsediklerini göstermek istemelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim, tüzükler önseçim ile ilgili olarak Siyasi Partiler Kanunu'na atıf yapmaktadırlar⁵⁵. Yalnızca, ANAP yeni tüzüğünde "Seçimlerde Parti adaylarının belirlenmesinde ön seçim esastır. Bir seçim çevresinde önseçim yapılabilmesi için, o seçim çevresindeki kayıtlı seçmen sayısının en az %5'i kadar kayıtlı parti üyesi olma şartı aranır. Bu şartı sağlayan seçim çevrelerinde, üyelerle önseçim veya delegeli önseçim usullerinden hangisinin uygulanacağına MKYK tarafından karar verilir" (m.79) hükmüne yer vermiş, bununla ilgili diğer düzenlemeler ise müteakip maddede yer almıştır. 1983'ten bu yana yapılan seçimlerde önseçim uygulamasına en çok yer veren CHP olmuştur⁵⁶.

Özbudun, Batı demokrasilerinde gözlenen çeşitlilik ve hiçbir yöntemin ideal olmadığı gerçeği göz önüne alındığında, partileri diledikleri yöntemi seçmek hususunda serbest bırakmaktan başka çare bulunmadığını ifade etmektedir. Yine O'na göre, "eğer bir gün Türkiye'de siyasi ve hukuki şartlar, gerçek bir üyelik temeline dayanan kitle partilerinin oluşmasına imkan verir, bu tür partiler de ön-seçimler yoluyla aday belirlemede gerçek bir demokra-

⁵³ Bkz., AKP Tüzüğü m.124, CHP Tüzüğü m.58, DYP Tüzüğü m.78, MHP Tüzüğü m.85, SHP Tüzüğü m.51.

⁵⁴ Suavi TUNCAY, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s.215.

⁵⁵ Bkz., AKP Tüzüğü m.124, CHP Tüzüğü m.58, MHP Tüzüğü m.86, DYP Tüzüğü m.78. Bu konuda ayrıca bkz., Murat YANIK, *Parti İçi Demokrasi*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2002, s.147-8.

⁵⁶ Bkz., TUNCAY, *a.g.e.*, s.211; YANIK, *a.g.e.*, s.145-6; <http://arsiv2.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/01/09/gundem/09gun.htm>; <http://www.radikal.com.tr/1999/01/03/politika/adayli.html>

tik katılım sağlayabilirlerse, böyle bir yöntemin diğer partilerce de başarılı görülerek taklid edilmesi mümkündür⁵⁷.

SONUÇ

Parti içi demokrasi şüphesiz çok boyutlu bir konu ve bunu belirleyen pek çok etken bulunmaktadır. Bununla birlikte, "parti içi demokraside asıl belirleyici etkinin aday belirleme yöntemlerinde kendini gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır⁵⁸.

Gerçekten de, aday belirleme her şeyden önce bir süreci ifade etmektedir. Şüphesiz ki bu süreç, öncelikle demokrasi kavramını, teorisini ve pratiğini değerlendirmek bakımından önemlidir. Konu, belki de kesin cevabı olmayan bir soruyu ilgilendirmektedir: Demokrasi mi parti içi demokrasiyi belirlemekte, yoksa parti içi demokrasi mi demokrasiyi belirlemektedir? Demokrasi pratiğinde siyasal partilerin başat rolü göz önüne alındığında, soru daha anlamlı olacaktır.

Sorunun cevabını aramak bir yana bırakılacak olursa, aday tespit yöntemlerinin hem parti içi demokrasi bakımından, hem de demokratik siyasal sistem bakımından önemli bir husus olduğu kabul edilmelidir. Aday tespiti, aslında sadece bir partinin salt iç işi olarak görülmemelidir. Çünkü siyasal partiler her şeyden önce iktidar için yarışmaktadırlar. İktidar olabilmek ise, seçim sandığından zaferle çıkmayı gerektirir. Her ne kadar günümüz de seçmenler adaylardan çok partiye oy veriyor görünseler bile, seçmenin kabul etmekte güçlük çektiği adaylarla siyasal partinin yola devam etmesinin sıkıntılı olacağı açıktır.

Bu noktada, adaylar, halkın egemenliğine, dolayısıyla onun rızasına dayanan demokrasilerde, halkın iktidarının gerçekleşmesi bakımından bir tür aracı konumundadırlar. Temsili demokrasiler de, esasen, temsilciler vasıtasıyla halkın sahip olduğu iktidarın kullanılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle de, adayların tespiti, temsili demokrasilerin kalbinde yer alan bir sürecin işletilmesi ile eş anlamlı bir olgu olarak görülebilir.

Aday tespiti bakımından, görülmektedir ki, oldukça çeşitlilik söz konusudur. Bu çeşitlilik, her ülkenin (hepsi demokrasi de olsa) siyasal sistemini belirleyen siyasal kültür başta olmak üzere değişkenlerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer taraftan, aday tespiti bakımından ülkeler arasındaki farklı yöntemlere rağmen, belirgin bir ortak noktanın varlığı dikkat çekmektedir. Bu da,

---

57 ÖZBUDUN, (Demokrasi), s.10.

58 SAĞLAM, a.g.e., s.197.

nihai tahlilde parti liderlerinin ve parti merkez organlarının genellikle belirleyici oldukları ve genelde son sözü söyleme eğilimi gösterdikleridir. Özellikle Türkiye'de ayrıca bu yetkiye sahip oldukları biçimindedir.